

George Novack

Georg Lukács som marxistisk filosof

Ur *International Socialist Review* januari 1972

Här gör den amerikanske marxisten George Novack¹ en kritisk genomgång av George Lukács' bidrag till det socialistiska tänkandet.

Under de senaste 50 åren stod Georg Lukács i förgrunden inom marxistisk filosofi, litteraturkritik och estetik i Europa.² Hans mest omdiskuterade och inflytelserika arbete, *Historia och klassmedvetande*,³ kom i engelsk översättning först i juni 1971, ungefär samtidigt som den kände ungerske tänkaren avled i Budapest vid 86 års ålder.

Den boken har haft en märklig historia. Som marxistisk teoretiker genomgick Lukács tre faser. *Historia och klassmedvetande* tillhör den första, som sträckte sig från den ungerska revolutionens nederlag 1918-19 tills då han efter 1929 drog sig undan från aktivt arbete inom kommunistpartiet. Nästa period i hans intellektuella insatser skulle domineras, och vanställas, av Stalins totalitära tyranni. Lukács skulle få större utrymme för att i skrift ge uttryck för sina verkliga uppfattningar under den sista perioden, från 1956 fram till sin bortgång, även om han fick vara vaksam på vad partiauktoriteterna ansåg.

Sedan *Historia och klassmedvetande* publicerats i Wien 1923 fördömdes den av Zinovjev och Bucharin på Tredje internationalens femte kongress i juni-juli 1924 för att utgöra en förvrängning av marxismen. Den sovjetiske filosofen Deborin, bland andra, framhöll att Lukács' försök att ställa Engels mot Marx lett till filosofisk idealism; att han felaktigt avvisat möjligheten att tillämpa den dialektiska metoden på naturen och att naturen hade sin egen objektiva verklighet oberoende av mänskligt tänkande; samt att han inte intog en materialistisk hållning till historia och samhälle.

Lukács själv tog avstånd från sitt arbete efter att 1933 ha utsatts för nya attacker, inte bara för att underkasta sig stalinismens tankepoliser, utan på grund av att han i sitt fortsatta tankearbete, utifrån en omläsning av Lenin, hade ändrat uppfattning och fått sin syn på vissa nyckelfrågor att mer harmoniera med inställningen hos grundarna av marxismen.

Under tiden uppnådde hans halvt underjordiska verk en viss ryktbarhet i Öst- och Västeuropa bland vänsterintellektuella, som stöttes av den stalinistiska tankeskolans sterila skolastik och konformism. De lyfte fram den nästan hegelianska tolkningsmodellen, bortkopplandet av Engels från Marx, avvisandet av flera av den dialektiska och historiska materialismens principer, och använde de kätterska inslagen inte bara som vapen mot stalinistisk dogmatism, utan också som fullmakt för att avfärda verkligt marxistiska ståndpunkter.

Existentialister på vänsterkanten, som Sartre och Merleau-Ponty, var särskilt framträdande

¹ George Novack har skrivit många arbeten om marxistisk filosofi. Bland hans viktigaste verk kan nämnas *The Origins of Materialism* [sv. övers. [Den materialistiska filosofins ursprung](#)], *Empiricism and Its Evolution*, *An Introduction to the Logic of Marxism* samt *Democracy and Revolution*

² George Lukács (1885-1971) var en tysk-ungersk marxistisk filosof som deltog i det ungerska revolutionsförsöket 1918. Efter kontrarevolutionens seger flydde han först till Wien och hamnade sedan i Sovjetunionen. Många av hans ungerska kamrater föll offer för den stalinistiska terrorn, men Lukács klarade sig. Efter 2:a världskriget återvände han till Ungern. Under Ungern-revolten 1956 deltog han Imre Nagys antistalinistiska regering. Efter Sovjet krossat upproret blev han fängslad och fördes till Rumänien. Men i motsats till de flesta andrerevolt ledarna blev han senare benådad och kunde återvända till Ungern.

³ På marxistarkivet: [Historia och klassmedvetande](#)

där. Och under den allt snabbare avstaliniseringen av intellektuellt liv i Östeuropa har många oortodoxa socialistiska humanister där följt efter. De har funnit återklang i England och USA, där radikaler på akademisk nivå, efter viss fördröjning, med förtjusning brukar snappa upp de senaste ideologiska käpphästarna på kontinenten.

Lukács beklagade sig över detta missbruk av hans tidiga, felaktiga version, som han dessutom lämnat bakom sig, av marxistisk teori, men hans protester har i stort förklingat ohörda. Hans bok är alltför användbar för dem, som är ute efter att ”trimma Marx´ skägg” och få det att passa sina egna teoretiska syften. *Historia och klassmedvetande* är fortfarande en viktig inspirationskälla för alla sorters filosofer och sociologer, som plundrat sidorna där på argument mot de materialistiska grunderna i marxistisk metod.

Den tidige Lukács hade lyfts fram av marxismens kritiker av samma skäl som många av dem också förklarar sig vara så förtjusta i den unge Trotskij. Precis som motståndare till demokratisk centralism i partiorganisationer har återuppväckt den kritik Trotskij före 1905 riktade mot Lenins organisationsprinciper, något som Trotskij själv uttryckligen tog avstånd från 1917 och framåt, har många av de avvikelser Lukács lämnade bakom sig, efter att ha kommit till djupare förståelse, upphöjts till den sanna tolkningen av marxistisk metod.

I rättvisans namn måste sägas att såväl de goda som de dåliga sidorna av *Historia och klassmedvetande* bär ansvaret för dess lockelse och inflytande. Lukács var, för att tala med Stephen Spender, ”en lärdomens miljonär”. Han rörde sig obehindrat i den västerländska filosofins korridorer och tog sig an frågor inom dagens tänkande på ett kraftfullt analytiskt sätt. Vid sidan av honom framstod vanliga filosofiprofessorer som lättviktiga.

Historia och klassmedvetande är en produkt av vad han med rätta kallade sina läroår inom marxismen. Förutom den plats den intar i hans personliga utveckling är den också värdefull som historiskt dokument. Trots alla sina begränsningar utgjorde den ett originellt och självständigt försök av en begåvad intellektuell, spränglärdd inom de mest avancerade delarna av borgerlig kultur i den tidens Mellaneuropa, att överskrida dess begränsningar och ta sig an marxismens synsätt.

Det historiska sammanhanget

Hans lärlingsprov var långt ifrån framgångsrikt, något han själv också medgav, och som vi kommer att inse skulle han inte någonsin fullt ut lyckas. Men tack vare sin grund i tysk klassisk filosofi skulle Lukács i *Historia och klassmedvetande* lyfta fram det dialektiska inslaget i marxistisk metod, som hamnat i bakgrunden under den tid Kautsky härskat över internationell socialdemokrati. Lukács var den förste efter Marx att ägna sig åt betydelsen av begrepp som alienation och reifikation i revolutionär kritik av det kapitalistiska systemet. Och, i motsats till mekaniska determinister, förstod han att aktiva, arbetande, tänkande och kämpande människor inte bara var produkter av, utan de som producerade den historiska processen i samhällsutvecklingen.

Mot slutet av sin långa och vindlande ”väg till Marx” skrev Lukács en frispråkig värdering av den bok han publicerat ett halvt sekel tidigare. Denna omvärdering, som kan ses som hans slutgiltiga bedömning av verkets förtjänster och avigsidor, återfinns i inledningen till den engelska utgåvan. För varje slutgiltig sammanfattning av verkets värde är det därför nödvändigt att ställa den ursprungliga texten mot den självkritik som gjordes utifrån mer mogna överväganden 1967.

Kommentaren i förordet ger hans verkliga uppfattning sedan de byråkratiska inkvisitorernas värsta bojor med tiden hade mildrats, efter att tidigare ha avkrävt honom offentlig avbön. Oavsett vad unga hängivna till den yngre Lukács än må säga är inte dessa eftertankar mindre intressanta för den som vill studera hans intellektuella bana än hans mer kända tidigare uppfattningar. Tillsammans omfattar de knoppningen och den färdiga frukten av hans

filosofiska utveckling i marxistisk riktning.

Vad var det som Lukács kom att betrakta som felaktigt i *Historia och klassmedvetande*? Först sätter han in boken i dess specifika historiska sammanhang. Essäerna skrevs och reviderades mellan 1919 och 1922. Under den tiden, skriver han, var han drabbad av ”messiansk sekterism”. Med det menar han två saker. Å ena sidan gick han och väntade på en omedelbart förestående proletär revolution i Europa. Och samtidigt var han ett av språkrören för de ultravänsteristiska strömningar, som frodades under den Kommunistiska internationalens första år.

Lukács hade närmat sig kommunismen utifrån en anarko-syndikalistisk skolning, som skulle påverka hans politiska inriktning fram till mitten av 1920-talet. På Kominterns tredje kongress gick Lenin och Trotskij i spetsen för att bekämpa dessa äventyrspolitiska tendenser: den förre skrev sin berömda polemik om radikalismen som kommunismens barnsjukdom som en del av kampanjen. 1920 pekade han ut just Lukács speciellt och kritiserade hans voluntarism och alltigenom verbala marxism, som inte förmådde ta hänsyn till det konkreta historiska läget för den revolutionära kampen då.

Lukács´ idealistiska avvikelser i de mest allmänna delarna av marxistisk teori gick således hand i hand med den orealistiska strategi han då förespråkade för det proletära avantgardet. Detta är en orsak till den våldsamma kritik, som riktades mot *Historia och klassmedvetande* på Femte världskongressen. Praktiska frågor om strategi och taktik, men även sådant som handlade om marxistisk teori, fanns med i striden. Dessutom hade Zinovjev, som beskyddare av den ungerske kommunistledaren Bela Kun, en hel del räkningar att göra upp med Lukács om när det gällde olika förslag om att på nytt organisera och ge ny inriktning åt det underjordiska kommunistpartiet i Ungern.

Efter denna redogörelse för bakgrunden till *Historia och klassmedvetande* övergår Lukács till en värdering av huvuddragen i den. Hårdast går han då åt dess grundläggande metodologiska uppfattning, som, skriver han, ”direkt riktar sig mot rötterna för marxistisk ontologi”. *Historia och klassmedvetande* framställer det som att marxismen bara är en samhällsteori, en filosofi om mänsklighetens historia. Detta felaktiga synsätt bortser från och avvisar dess nära koppling till omvärlden.

Boken går ända till att omvandla naturen till en samhällelig kategori, underförstått att den är ett verk av människan och rent av av det mänskliga medvetandet. Lukács skrev utan att ha några belegg att ”tillvaron är produkten av mänsklig aktivitet”, något som bara gäller samhällelig tillvaro. Enligt den dialektiska materialismen, eller över huvud taget någon annan form av materialism, har naturen en självständig objektiv existens, som föregår och är skild från relationerna till mänskligheten, som utgör en produkt av och en del av den materiella verkligheten. I *Historia och klassmedvetande* vänds detta förhållande mellan natur och människa upp och ner på och blir till idealism.

Avståndstagandet från materialismen är obeveklig i detta verk. Lukács betecknade upplysningstidens materialism, som Lenin uppmanade marxister att studera, som enbart ”den ideologiska formen av den borgerliga revolutionen”. Lukács citerade gillande sin gamle lärare, nykantianen Rickert, och dennes uttalande att materialism var ”omvänd platonism”. Eftersom han såg dialektik som proletär uppfattade han också den materialistiska inställningen som i huvudsak metafysisk och borgerlig.

När Lukács senare fastslog den marxistiska teorins universella omfång och naturens oberoende objektiva karaktär tog han uttryckligen avstånd från vänsterexistentialister, som Sartre, som sliter bort marxismens förankring i den materiella världen som helhet i ett försök att begränsa dess inflytandesfär, innehåll och inriktning till enbart de mänskliga aspekterna. Genom att skilja samhällets och naturens utveckling åt reducerar de marxismen till ren ”antropologi”, utan koppling till ontologi.

För att kunna skiva upp den dialektiska materialismen på detta sätt tvingas revisionisterna att bryta den historiska kontinuiteten i överföringen av klassisk marxistisk teori, som bäst kommit till uttryck i Marx', Engels', Plechanovs, Lenins, Luxemburgs och Trotskijs texter. Tricket hos denna tendens är att skilja Engels, som förment företrädare för empiricism, vetenskapsfixerad och vulgär eller metafysisk materialism, från den Marx de själva konstruerar. Trots att det under deras levnad inte gick att ställa den ene mot den andra har dessa förfalskare arbetat för att åtskilja och ställa dem mot varandra efter deras död. De utmålar inte Engels som Marx' nära medarbetare och den mest trovärdige uttolkaren av den dialektiska materialism de båda skapade tillsammans, utan som den som egentligen bröt mot och förvrängde Marx' tänkande. Den oskyldige Engels anklagas för att ha gjort vad de själva nu håller på att utföra.

Lukács' attack mot Engels efter dessa linjer har gjort mycket för att sprida och ge sanktion åt denna förvrängning av relationen mellan de båda grundarna av den vetenskapliga socialismen. När han senare medger att marxismen också innehåller en allmän teori om varat som går bortom samhället ger han delvis gottgörelse för sitt ogrundade försök att sära på de båda medarbetarna och deras filosofiska syntes.

I överensstämmelse med att Lukács återger materialismen dess rätta plats skriver han i förordet till nyutgåvan att det sätt som marxismen framställs på i *Historia och klassmedvetande* lider av en allt överskuggande subjektivism. Det ger en abstrakt och idealistisk uppfattning om praxis, eftersom den utelämnar eller bortser från arbetets centrala roll – produktiv verksamhet – som förmedlare av det metaboliska sambandet mellan samhälle och natur.

Historia och klassmedvetande tog sin utgångspunkt inte i arbetet, huvudingrediensen i forndet och utvecklingen av mänskligheten, utan i ett långt mer framskridet historiskt stadium då varurelationerna verkade för fullt. Boken inskränker i själva verket den historiska materialismens räckvidd till det borgerliga samhället och den proletära kampen mot det. ”Den historiska materialismen betyder i sin klassiska form ... *det kapitalistiska samhällets kunskap om sig självt*”, heter det. Men marxistisk metod täcker i själva verket alla olika stadier av samhällelig organisation under olika nivåer av ekonomisk utveckling, från de mest primitiva till kapitalismen och vidare.

Alienation och förhållandet objekt-subjekt

Verket har särskilt hyllats för sin pionjärinsats i att framhäva alienationen, något som därefter blivit en fråga som engagerat olika strömningar inom modern filosofi, från existentialism till marxism. Lukács konstaterar att ”*Historia och klassmedvetande* ... fick djupgående betydelse i unga intellektuella kretsar; jag känner till en rad goda kommunister, som drogs över till rörelsen just på grund av den. Att denna marxistiska och hegelianska frågeställning behandlades av en kommunist var utan tvekan en orsak till att boken nådde långt utanför partiets gränser”.

I samma andetag pekar den senare Lukács på att han behandlat frågan ”i helt och hållet hegelianska termer”. Han kritiserar ursprungstexten på två punkter: karaktären av relationen objekt-subjekt och sammanblandningen av objektifiering och alienation.

Sättet att förhålla sig till förhållandet objekt-subjekt har alltid utgjort en skiljelinje mellan materialistiska och idealistiska ståndpunkter. Materialism framhåller att det objektiva (i natur eller samhälle) existerar före och oberoende av subjektet, oavsett om detta avser mänskligheten *vis-à-vis* naturen, folks själliv, eller individen. Objekt och subjekt är kopplade till varandra, men inte identiska.

Idealism däremot hävdar att det inte finns något objekt utan subjekt; dessa båda aspekter av verkligheten är oskiljaktiga och egentligen identiska. Hegel exempelvis framställde den universella historiens dialektiska process som den egentliga enade Anden, eller Absoluta idén, som klyvs till extern natur, brister ut i medvetande, och går från ett stadium av ofullbordad

subjektiv existens till nästa, ända tills all alienation på det högsta stadiet av absolut andlighet försvinner genom att självmedvetandet i sig återvinns. Åtminstone där handlar det i sin prydno om den totala identiteten mellan subjekt och objekt.

I *Historia och klassmedvetande* ersatte Lukács proletariatet med Hegels logiska idé. Mänskligheten är alienerad från sin sanna existens, objekt står mot subjekt, ända tills proletariatet uppnår det klassmedvetande marxismen förmedlar. Genom denna kunskapsprocess befriar sig proletariatet från motsättningen mellan det medvetna subjektet och kunskapens objekt och befriar sig självt och mänskligheten i övrigt från sitt tillstånd av alienation. Detta identiska subjekt-objekt inkarnerat av det klassmedvetna proletariatet och som skapats av dess självmedvetenhet, och inte av dess revolutionära kamp och omskapande av samhället, är, som Lukács nu säger, ”en helt igenom metafysisk konstruktion”, som går längre i hegelianism än Hegel.

Hegels idealistiska syn på alienationen orsakades av att han likställde objektifiering och alienation. Som han såg det var all extern uppfattning av objekt och idé en alienerad form av dess sanna existens. För att kunna befria sig från alienationen var det nödvändigt att lämna objektiviteten och helt absorbera denna falska form av existens till det identiska förhållande mellan subjekt-objekt, som den Absoluta Anden hade till uppgift att förverkliga i slutändan.

Historia och klassmedvetande överförde detta idealistiska schema till samhälligt-historiska begrepp. Den överförde alla den objektifierade mänsklighetens landvinningar fram till det klassmedvetna proletariatets ankomst till så många olika uttryck för alienerad verksamhet insvept i illusorisk reifikation. Den skilde inte på resultatet av den samhällliga praktik som hållit mänskligheten vid liv och fått den att resa sig och sådana som försämrade och vanställde folk. Lukács kom att inse att objektifiering var ”en naturlig företeelse”, som ledde till alienerade förhållanden enbart under vissa historiska omständigheter och på specifika sätt. Tvångsarbete har en alienerad egenskap, fritt arbete har det inte, trots att arbetets verksamhet i båda fall har en objektiv existens.

De humanistiska socialister som idag ser relationen mellan subjekt-objekt manifesterad i samhälligt-historisk process som det allena rådande och slutpunkten för all marxistisk filosofi och inte som en beståndsdel av helheten, går i samma subjektiva fälla som den senare Lukács frigjorde sig från. Det objektiva, dvs den miljömässiga omgivning som bestämmer livsvillkoren, både fysiskt och samhälligt, kan inte slukas av subjektiva element utan att bryta med materialismen och glida in i någon form av antropocentrisk och idealistisk missuppfattning av verkligheten.

”Rent tänkande” och marxismens metod

Historia och klassmedvetande har andra svagheter än dem Lukács tar upp. Hans sätt att resonera sker på en nivå av förfinade abstraktioner, som sällan får någon kontakt med relevanta fakta om den historiska verkligheten. Denna flykt in i ”rent tänkande” liknar mer rationalism än marxism, som ju går ut på att försöka sammansmälta de mest långtgående generaliseringar med de empiriska data, som har koppling till de frågor som dryftas. Detta tillvägagångssätt blir än mer otillständigt med tanke på att Lukács sedan insisterar på hur oumbärligt ”det specifika är för verkligt dialektiskt tänkande”.

Hans påstående att ”vetenskaplig erfarenhet är eftertanke i dess renaste form” är en icke giltig paradox, med rötter i hans aversion mot den materialistiska grunden för vetenskap och marxistisk filosofi. En natur- eller samhällsvetenskap med syfte att förändra världen och inte bara begrunda den är högsta formen av samhälllig praktik, som den sene Lukács skulle medge.

I *Historia och klassmedvetande* heter det att ”det omedelbara”, dvs att uppehålla sig vid yttre karaktärsdrag är det främsta kännetecknet, och en oöverstiglig begränsning, på borgerligt

tänkande. Det är ett alldeles för svepande och kategoriskt påstående; det avfärdar de oerhörda framstegen och landvinningarna inom vetenskaplig kunskap under den borgerliga eran och som rev på dess ekonomiska utveckling. Galileos och Newtons rörelselagar revolutionerade fysiken genom att gå bortom det skenbara och ta grepp om och formulera dess dolda väsen. De klassiska nationalekonomerna kom fram till arbetsvärdeläran genom att tränga igenom de marknadsmässiga och monetära relationer som tog sig uttryck i skenbara företeelser i varucirkulationen för att i stället lyfta fram något av det i grunden bestämmande för produktionsprocessen under kapitalismen. I denna fråga misslyckas Lukács odialektiskt med att särskilja de progressiva och reaktionära stadierna och delarna av samhällsutvecklingen.

Lukács är mer hegelian än marxist när han slår fast att ”kategoriernas struktur och hierarki ... är historiens centrala objekt”. Detta vänder upp och ner på relationen mellan idéer och mänsklighetens praktiska verksamhet. Historiens huvudlinje dras genom de olika nivåerna av samhälleligt produktiv makt uttryckt i olika produktionssätt från stamkollektivism till övergången från kapitalism till socialism. ”Kategoriernas struktur och hierarki” – oavsett om de är ekonomiska, politiska eller filosofiska – är begreppsmässiga avspeglningar av denna historiska process.

I *Historia och klassmedvetande* framställs inte marxismens dialektiska metod som något logiskt redskap för att analysera rörelser på det fysiska, samhälleliga och intellektuella planet, utan i stället som ett urval eller system av abstrakta kategorier (totalitet, reifikation), som Lukács bygger sina teoretiska konstruktioner på. De särskilda kategorier han lyfter fram är långt mer närvarande i hans bok än sådana dialektiska lagar för varande och tillblivelse som motsatsernas enhet och kamp, övergången från kvantitet till kvalitet, samspelet mellan form och innehåll, osv.

Lukács behandlar proletariatet och dess medvetande som en fast enhet, något absolut med eviga kännetecken, och inte som någon samhällskraft i utveckling präglad av en extremt motsägelsefull och ojämn utveckling, som, utifrån sin avgörande roll i kapitalismens struktur och funktionssätt, blir i stånd att förvärva de motsatta karaktärsdragen. När läget förändras kan denna klass övergå från att vara atomiserad till ett välorganiserat ekonomiskt och politiskt stadium, och från att vara passivt icke revolutionär till dynamiskt revolutionär. Under objektiva och påtvingade villkor av politiska nederlag och industriell tillbakagång kan denna process också temporärt gå i motsatt riktning.

Han skriver att proletariatet bara behöver bli medvetet om sin samhälleliga karaktär och historiska uppdrag för att bli fri från reifieringen, trots att utplånandet av denna företeelse, som har att göra med varuförhållanden, handlar om mer än bara en förändring av medvetenheten; det handlar om inget mindre än en samhällsomvandling i socialistisk riktning.

Han framställer proletariatets sätt uppnå klassmedvetande som en fri agent redo till revolutionär handling, utan att ta hänsyn till de avgörande objektiva förhållanden, som krävs för ett avgörande steg mot att ta makten. Denna ensidighet avspeglade den retoriska ultraradikalism, som Lenin kritiserade.

Slutligen framgår hans rationalistiska synsätt i formuleringen att ”i varje samhälle [är makten] till sitt väsen en andlig makt, från vilken endast kunskapen kan befria oss”. I bästa fall är detta en vilseledande halvanning. Närhelst de härskande klassernas andliga och ideologiska tillgångar, som håller nere de förtryckta, blivit uttömda tillgriper deras representanter mer materiella metoder för repressionen, som kolonialkrig och inbördeskrig. Däri ligger makten ytterst – men också Akilleshälen – i det kapitalistiska sättet att härska och som de revolutionära massornas organiserade motmakt måste konfronteras med och övervinna.

Även om Lukács senare korrigerade allvarliga fel i sin ursprungliga framställning förblev hans försök till självkritik ofullständigt och var bristfällig i vissa avgörande avseenden. Han återinförde den ontologiska objektivitet, som utgör hörnstenen i all materialistisk filosofi utan

att klargöra huruvida processerna i naturen är av dialektisk karaktär och vittnar om lagarna i dess logik. Denna försummelse blir bara så mycket mer tydlig, eftersom han i *Historia och klassmedvetande* var bland de första att klandra Engels för att ha utvidgat dialektiken till att också gälla naturen utifrån att ”den dialektiska processen, upplösningen av stela formers stela motsättningar, till sitt väsen äger rum *mellan subjekt och objekt*”. Enligt detta synsätt sker den inte inom ramen för naturliga händelser. Och eftersom dialektiken sägs bara ha uppstått inom mänskligheten kan inte den fysio-kemiska omvandlingen av icke levande till levande materia för flera miljarder år sedan på jorden inte klassificeras som något viktigt uttryck för lagen om kvalitativa språng åstadkomna av tidigare kvantitativa förändringar.

Begränsningen av dialektiska processer och lagar till mänsklig historia och tänkande bryter mot den marxistiska världsåskådningens monism, som baseras på den materiella enheten i kosmos i all dess oerhörda variationsrikedom. Denna uppdelning av verkligheten strider inte bara mot de ståndpunkter Marx, Engels och Lenin intog. Den kan inte svara på följande fråga: vad avslöjar naturvetenskapens framsteg, och även vetenskapshistorien som sådan, om den mest allmänna karaktären hos lagarna om rörelse och förändring i den fysiska världen? Enligt marxistisk filosofi bekräftar inte bara de senaste utan också alla tidigare upptäckter inom naturvetenskapen – från teorin om icke organisk och organisk utveckling till de ofullständiga upptäckterna inom elementärpartikelfysik – giltigheten av den dialektiska synen på naturens processer. Det är uppenbart att Lukács, i motsats till Engels och Lenin, inte kände sig helt väl till mods med de filosofiska frågor som de senaste framstegen inom naturvetenskapen reser.

För Hegel var dialektikens lagar bara tankelagar; för marxister är det de mest generella lagarna för all uppdelning av existensen; natur, samhälle och tänkande. Men för revisionisterna är de enbart lagar för människans historia. Genom att undvika frågan om den logiska karaktären hos förändringarna i företeelser före människan och utanför människan sträcker Lukács ut en hand och ger styrka åt alla som är ute efter att rumphugga marxistisk filosofi, från de franska existentialisterna till neo-humanisterna, som förnekar naturens dialektik och försöker reducera marxismen till enbart en teori om samhällsutveckling och metabolismen mellan natur och samhälle, som han själv gjorde sig till tolk för i *Historia och klassmedvetande*.

För det andra övergav Lukács inte den ensidiga förklaringen till den dialektiska materialismens ursprung då han upprättade en alltför direkt och total härledning av Marx' filosofi från Hegel. I denna fråga bortser han från vikten av övergångsformer, som han annars med rätta framhåller som avgörande vid användningen av den dialektiska metoden.

Även om han inte längre fortsatte att se materialismen som någon borgerlig fetisch upprepar han i sitt förord att ”Marx följde direkt på Hegel” och att ”Plechanov och andra [andra syftar antagligen på Engels och Lenin] klart överskattade Feuerbachs roll i skapandet av den dialektiska materialismen”. Den uppfattningen strider inte bara klart mot Marx' ungdomsskrifter 1843-1845, utan också Engels' klara vittnesmål när han skrev ”Feuerbach och resultatet av klassisk tysk filosofi” för att framhålla deras skuld till den framstående tyske materialisten.

Den onödiga nedvärderingen av Feuerbachs bidrag till utveckling av modern materialism beror på Lukács' inbitna vana att minimera de materialistiska inslagen i såväl marxismens bakgrund som struktur. Hela hans tänkande bar på de hegelianska fördomar han fått i sig i akademiska kretsar i Centraleuropa under åren innan han blev marxist, även om detta blev något mindre uttalat i hans mer mogna verk. Som Ernst Bloch så fyndigt skrev i sin första recension av *Historia och klassmedvetande*: ”... Marx har inte ställt Hegel på fötter för att Lukács ska kunna ställa tillbaka Marx på huvudet”.

Denna felsyn var tydlig i hans fortsatta tro att, som han formulerade det i *Historia och klassmedvetande*, ”Den konkreta totaliteten är alltså verklighetens fundamentala kategori”.

Detta härledde han från Hegels uppfattning att ”sanningen ligger i helheten”. Uppmaningen att se alla saker och händelser i sina sammanhang och integrationer och inse att helheten går före var och en av sina delar är en viktig del av den dialektiska metoden. Den är särskilt värdefull för att kunna bemöta den styckeindelade och pluralistiska syn på företeelserna, som empiriker, pragmatiker och positivisterna lyfter fram som modell.

Det går emellertid inte att upphöja detta till den centrala och högsta delen av marxistiskt tänkande, som Lukács gjorde i *Historia och klassmedvetande* då han skrev: ”Totalitets-kategorin, helhetens allsidiga, bestämmande herravälde över delarna utgör det väsentliga i den metod, som Marx övertagit från Hegel och omskapat till grundvalen för en helt ny vetenskap.”

Denna ensidiga syn på begreppet totaliteten som överskuggar resten som Lukács gett legitimitet åt förmår inte se de oförstörbara sambanden mellan naturens dialektik och dialektiken i de föränderliga relationerna mellan natur och människa under den historiska utvecklingen av samhällets organisering. Detta förblir in i det sista en olöst dualism.

Slutligen höll Lukács fast vid att marxismen inte utgör någon helhet av doktriner och principer eller någon uppsättning empiriskt prövade, och möjliga att pröva, slutsatser härledda ur sina tillämpningar. Det är kort och gott enbart en metod för tänkande, för kritisk analys, en uppfattning som också delas av Frankfurtskolan med Adorno, Horkheimer och Marcuse – och även av Sidney Hook. Han sluter upp bakom den definition av ortodoxi, som återfinns i följande stycke ur den första essän i *Historia och klassmedvetande*. ”om man antar ... att den nya forskningen invändningsfritt hade lyckats bevisa att Marx i alla enskilda påståenden i sak haft fel, så skulle varje allvarligt sinnad, ’ortodox’ marxist kunna erkänna dessa nya resultat utan förbehåll och förkasta alla Marx enskilda teser – utan att för ett ögonblick behöva ge upp sin marxistiska ortodoxi..”

Vilket häpnadsväckande synsätt från en materialist, som tror att social praktik går ut på att pröva sanningen eller från en dialektiker, som förstått enheten mellan form och innehåll! Om varenda en av Marx´ teser om historiens förlopp, som klasskampen som drivkraften i moderna samhällen, och alla slutsatser i Kapitalet från arbetsvärdeteorin, arbetets dubbla natur, källan till mervärdet, den växande koncentrationen och centraliseringen av kapitalet till exproprieringen av expropriatorerna, skulle gå att visa vara felaktiga, vad skulle de då tjäna till? En metod för filosofi, historia eller politisk ekonomi, som inte kom fram till några sanna, pålitliga, eller varaktiga slutsatser och bara skulle leda till misstag skulle vara teoretiskt outhärdlig och värdelös i praktiken. Den skulle inte kunna lösa några som helst frågor.

Uppfattningen att marxismen går att koka ner till en metod är en rent idealistisk syn, som hämtats direkt från Hegel – eller snarare ett ensidigt extrakt ur hans tänkande. Metod i sig utan specifikt innehåll är inte mer verklig, effektiv, eller värdefull än en ande utan kropp. Det är ett tomt skal. Den massa av förhållningssätt som utgör marxismens verkliga kärna och som utvidgats och verifieras de senaste 100 åren kan inte avfärdas så lättvindigt. De utgör det väsentliga och oersättliga innehållet i ett tanke-system och ger riktlinjer för hur de ska användas.

Alla enskilda delar av marxismen, på alla områden, kan ifrågasättas, granskas kritiskt, modifieras och rent av förkastas om fakta talar för detta. Dogmatism är främmande för dialektiskt materialism. Men när Lukács väcker tanken på möjligheten att kasta ut hela det konkreta innehållet i marxismen öppnar han dörren för filosofisk skepticism och till att ta avstånd från de grundläggande principer och specifika ståndpunkter, som skiljer marxismen från alla andra tanke-skolor och förser den med den sanningskraft, som kan bära frukt i praktiken.

Lukács' politiska bana

Denna artikel tar sikte på hans mest kontroversiella verk och berör inte hela mängden av studier av historia och frågor om filosofi, litteratur och estetisk teori, där han gav prov på sin begåvning. Som tänkare och forskare på olika kulturella områden från filosofi till konst var Lukács helt enastående bland sina samtida. Även om han inte alltid kom med de rätta svaren belyste han med sina bidrag de flesta av de viktiga frågor som marxistiska filosofer idag tvistar om.

Men hur vanhedrande var inte hans politiska bana i kontrast till detta. Så sent som i november 1918 var han motståndare till Oktoberrevolutionen. Efter att ha gått med i det ungerska kommunistpartiet var han utbildningsminister i den förtvivlat sprattlande revolutionära regim, som skulle kollapsa på mindre än ett halvår.

Som konstaterats tillhörde han ultravänstern inom Komintern på Lenins och Trotskijs dagar. Han hade ingen klar ståndpunkt i de fraktionsstrider, som skakade den internationella kommunistiska rörelsen på 1920-talet och som därefter skulle avgöra dess inriktning. Vid mitten av 1920-talet var han så grundligt botad mot ultravänsterismen att han svängde över till högerflygeln och knappast avvek från den linjen under resten av livet.

Lukács drog sig undan från den praktiska partipolitikens arena 1929, då han upptäckte att Bela Kun hade planer på att utesluta honom ur det ungerska kommunistpartiet som "likvidator". Han avstod från att ta kamp för sina idéer, som lagts fram i "Blumteserna" (Blum var hans pseudonym inom partiet) och lät publicera en avbön för att undvika samma öde som en annan filosof, Karl Korsch, som uteslutits ur det tyska kommunistpartiet 1926.

Han skulle agera på samma sätt vid flera liknande tillfällen senare, ta avstånd från eller dölja sina verkliga åsikter för att få vara kvar i de stalinistiska leden och undgå repressalier. Det självförsvar han kom med 50 år senare var att hans foglighet gjort det möjligt för honom "att aktivt delta i kampen mot fascismen", trots att han öppet medgav att han ogillat Stalins teori om "social-fascismen", som ju bidrog till att hjälpa Hitler till makten. Enda effektiva sättet att föra någon antifascistisk kamp hade ju varit att bekämpa den katastrofala stalinistiska politiken, som trotskisterna gjorde.

Men från början till slut var Lukács en medveten och orubblig motståndare till trotskismen. Han prisade "socialismen i ett land" som ett av Stalins främsta insatser och godtog oreserverat fredlig samexistens, folkfrontspolitiken, och deras konsekvenser. Han anpassade sig till Kremels kulturpolitik och gav eko åt förtälet av hela tyska folket i krigspropagandan.

Efter återkomsten till Ungern 1945 fortsatte han att ägna sig åt litterära frågor och engagerade sig inte i politiken förrän efter den sovjetiska tjugonde partikongressen 1956. Under de omtalade diskussionerna i Petöfiklubben i Budapest i juni samma år framträdde han med en nedgörande kritik av den stalinistiska kulturpolitik han själv drabbats av. Precis som 1918 sveptes Lukács 1956 med av massresningen och tog ställning för de oppositionella kommunisterna kring Imre Nagy och blev invald i centralkommittén, när Nagy utsetts till premiärminister och för en kort tid var han kulturminister i den nya regeringen.

När revolten stod på sin höjdpunkt, den 31 oktober, förklarade han i en intervju med en polsk journalist att "kommunismen i Ungern varit en fullständig skam". När den folkliga resningen brutalt slagits ned satt han internerad i Rumänien, men tilläts återvända till Budapest redan i april 1957. Han vägrade ta avstånd från upproret och blev åter fördömd som en oförbätterlig revisionist. Han och Kadar, den nuvarande ungerske partiledaren, var emellertid de enda överlevande bland dem som varit med om att bilda det nya kommunistpartiet under Imre Nagy.

Lukács hade för vana att följa minsta motståndets lag. Även om han höll sig undan stalinismens värsta förbrytelser och starkt fördömde dem, så långt avstaliniseringen gjorde det

möjligt, var han en lojal anhängare till Kremels politiska linje. Under den sino-sovjetiska konflikten ställde han sig på Moskvas sida, trots den övertygande kritik maoisterna riktade mot Chrusjtjovs opportunism. Trots att han medgav att alienationen var starkt utbredd i de byråkratiserade arbetarstaterna var han motståndare till, med undantag för det korta mellanspelet 1956, till all direkt masskamp för socialistisk demokrati.

Han anammade tesen om konvergensen mellan de post-kapitalistiska och de kapitalistiska industriländerna och prisade till och med – tro det eller inte – Kennedyadministrationens ”Hjärntrust som en organisationsform” mer värdefull än ”Marx’ och Lenins olika åsikter i de socialistiska länderna”. Mot slutet av sitt liv gjorde han inga offentliga uttalanden om invasionen i Tjeckoslovakien. Rent privat var han störd och kritisk till interventionen, men uttalade sig inte om den av rädsla, sade han, för att bli ”hopkopplad med den anti-socialistiska hysterin”. Han protesterade heller inte när Solzjenitsyn, vars romaner han ändå ansåg var värda lovord, uteslöts ur det sovjetiska författarförbundet. Efter att ha försonats med den regim under Janos Kadar, som inrättades sedan revolten 1956 krossats, återvände han till kommunistpartiet och blev där något partiet kunde använda som utsmyckning.

Hans bana kom att följa ungefär samma mönster som Ilja Ehrenburgs, som också genom olika manövrer och med hjälp av turen lyckats undvika exekutionsplutonerna, för att sedan välkomna avstaliniseringen och dö en naturlig död vid hög ålder. Detta vittnar om den skada den stalinistiska epoken åsamkade många av de bästa intellekt, som lockats av socialismens frigörande egenskaper.

Det fruktansvärda mentala, moraliska och fysiska tryck det stalinistiska systemet kunde utöva och som knäckte så många räcker inte i sig som förklaring till den kapitulationslinje som Lukács följde. Det finns ett samband mellan vissa inslag i hans teoretiska arbete och den linje han följde i handling.

Sambandet mellan teori och handling

I överensstämmelse med hans extremt abstrakta sätt att närma sig proletarietets karaktär i *Historia och klassmedvetande* skisserade Lukács en uppfattning om avantgardepartiets roll, som skulle vidareutvecklas i broschren *Lenin*,⁴ som publicerades i början av 1924. Han såg där partiet som ”proletariatets i synbar gestalt förkroppsligade klassmedvetande” vilket hade till uppgift att aktivt förbereda och organisera revolutionen och inte bara passivt invänta den. Denna leninistiska organisationsmodell utgjorde ett betydande framsteg gentemot socialdemokratin och även i förhållande till bristerna i Rosa Luxemburgs idéer.

Men från och med nu projicerade Lukács okritiskt denna version av det ideala partiet som ”det tydliga uttrycket för proletärt klassmedvetande” på det ryska kommunistpartiet, oavsett läget. Och det verkliga läget i Sovjetunionen och i Kommunistiska internationalen efter Lenins död svarade inte mot denna bild.

Denne motståndare till fetischism som en borgerlig åkomma skulle själv falla offer för en elakartad form av fetischism. Trots alla de brott den stalinistiska apparaten gjort sig skyldig till höll han fast vid illusionen om att ledarna för Sovjetunionen och ledarna för det ryska kommunistpartiet förblivit trogna mot Lenins program och den internationella socialismens sak. Han var fixerad vid den formella kontinuiteten mellan Lenins parti och Stalin och i likhet med miljontals andra förmådde han inte inse att den bolsjevikiska organisationen gått över till sin motsats, precis som socialdemokratin tidigare. Av ett parti som tjänat arbetarklassen och befrämjat dess socialistiska mål hade det under Stalin perverterats till en agentur dominerad av en privilegierad byråkrati, som förrådade dess intressen.

Genom att göra en fetisch av Stalins kommunistparti övergav Lukács den kritiska kärnan i

⁴ Se [Lenins tankevärld](#).

den dialektiska metoden. Genom att vägra erkänna den stora klyftan mellan dess anspråk och dess agerande och dra alla de nödvändiga slutsatserna av denna motsättning, som Trotskij gjorde, bortsåg han från att marxistisk materialism sätter fakta och erfarenheter främst i klasskampen. Att denne dialektiker klev fel och hamnade i formalism och fetischism är direkta länkar mellan hans sätt att tänka och hans politiska verksamhet under de tre faserna av hans utveckling.

Historia och klassmedvetande var, sade Lukács 50 år senare, en ytterst motsägelsefull blandning av idéer med rötterna i mot varandra stridande strömningar inom honom själv allt under det han bytte från en klasståndpunkt till en annan mitt under en internationell kris. Detta är en sund bedömning av detta hyllade arbete.

Ett halvsekel senare befinner sig många andra unga intellektuella i samma situation. De håller på att bryta med åsikter och värderingar i den borgerliga världen och dess "fördärliga akademier" och på väg in i de anti-kapitalistiska leden. Och detta fordra att de återuppbygger sin tidigare teoretiska inställning i enlighet med de äkta doktrinerna inom marxismen.

Många som intagit mer eller mindre revolutionära positioner inom politik, ekonomi och sociologi, stannar på halva vägen och fastnar i icke marxistiska idéer inom filosofi och logik. För dem återstår det mödosamma arbetet med att ersätta den gamla småborgerliga ideologin med en helt igenom vetenskapligt proletär.

En del använder sig av *Historia och klassmedvetande* som en auktoritet för sin felaktiga syn på marxismens metod. Lukács självkritik borde göra det klart för dem att essäerna är fulla av vilseledande tolkningar. Han klagade själv över att "det är just de delar av boken, som jag ser som felaktiga på det teoretiska planet, som fått störst inflytande".

Verket utgör också en varning om att det ofta är lättare att spåda ut och förvränga marxismen än att fullt ut förstå den och tillämpa den för att gynna nytänkande. Lukács gjorde sig av mid många av sina tidigare misstag inom filosofin med hjälp av Lenins texter. Då blev han Stalins lärjunge och avvisade tanken att leninismen gått vidare in i den trotskistiska rörelsen. Om en ny generation av revolutionära intellektuella kan undvika de misstag, som Lukács och den internationella arbetarklassen fick betala ett så högt pris för kommer det att vara till nytta både för marxistisk filosofi och politiken.

16 oktober 1971

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips

Ovanstående artikel ledde till ett meningsutbyte, se [Abrahamovici vs Novack: Debatt om eorge Lukács marxism](#)

Fler texter om Lukács:

Michael Löwy: [Förtvivlan, förhoppning, försoning. Tre faser i Georg Lukács' utveckling som intellektuell](#) (bok – förf. är betydligt mer positiv till Lukács än Novack)

Gunnar Gunnarsson: [Georg Lukács. En essay](#)

Se även

[Texter av George Novack](#)

[Texter av George Lukács](#)